

Byzantina Symmeikta

Vol 25 (2015)

BYZANTINA SYMMEIKTA 25

Βιβλιοκρισία: F. LAURITZEN, The Depiction of Character in the Chronographia of Michael Psellos [BYZANTIOS. Studies in Byzantine History and Civilization 7], Turnhout 2013, σελ. Χ+260. ISBN 978-2-503-54841-8

Ειρήνη-Σοφία ΚΙΑΠΙΔΟΥ

doi: [10.12681/byzsym.8864](https://doi.org/10.12681/byzsym.8864)

Copyright © 2016, Ειρήνη-Σοφία ΚΙΑΠΙΔΟΥ

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

ΚΙΑΠΙΔΟΥ Ε.-Σ. (2016). Βιβλιοκρισία: F. LAURITZEN, The Depiction of Character in the Chronographia of Michael Psellos [BYZANTIOS. Studies in Byzantine History and Civilization 7], Turnhout 2013, σελ. Χ+260. ISBN 978-2-503-54841-8. *Byzantina Symmeikta*, 25, 319–322. <https://doi.org/10.12681/byzsym.8864>

F. LAURITZEN, *The Depiction of Character in the Chronographia of Michael Psellos* [BYZANTIOS. Studies in Byzantine History and Civilization 7], Turnhout 2013, σελ. X+260. ISBN 978-2-503-54841-8

Το υπό συζήτηση βιβλίο του F. Lauritzen (L. εφεξής) αποτελεί την επεξεργασμένη μορφή της διδακτορικής διατριβής που είχε υποβληθεί το 2005 στο Πανεπιστήμιο Columbia με τον ελαφρώς διαφοροποιημένο τίτλο «*Psellos' Depiction of Character in the Chronographia*». Η δομή του έχει ως εξής: πρόλογος, κεφάλαια 1-8, διαιρεμένα το καθένα σε υποκεφάλαια με επιμέρους τίτλους και ενίοτε συμπεράσματα, δύο παραρτήματα, βιβλιογραφία και ευρετήριο.

Στο πρώτο εισαγωγικό κεφάλαιο (Introduction, σσ. 1-30) ο L. επιχειρεί την σύνδεση της *Χρονογραφίας* με το περιβάλλον του συγγραφέα της και την ευρύτερη βυζαντινή λογοτεχνική παραγωγή του 11ου αιώνα. Η βασική σκέψη του είναι ότι ο Ψελλός αποτελεί τον συνεκτικό κρίκο ανάμεσα στους σύγχρονούς του συγγραφείς, τα έργα και τις ιδέες τους, με την έννοια ότι το πλούσιο και πολυσχιδές έργο του άπτεται των ενδιαφερόντων τους και ο ίδιος τούς γνωρίζει προσωπικά.

Εκκινώντας από την θέση ότι για τον Ψελλό οι χαρακτήρες των ανθρώπων είναι ο κύριος ρυθμιστικός παράγοντας της ιστορίας και για τον λόγο αυτόν η περιγραφή τους συνιστά την βασική δίοδο προσέγγισης της ιστορίας στην *Χρονογραφία*, στο δεύτερο κεφάλαιο (*Character in the Chronographia*, σσ. 31-54) ο L. παρουσιάζει αναλυτικά τα τέσσερα κεντρικά σημεία βάσει των οποίων περιγράφεται ο χαρακτήρας από τον Ψελλό: *ψυχή*, *βαθεΐα γνώμη*, *ἦθος* και *εἶδος*. Η *ψυχή* και η *βαθεΐα γνώμη* συνιστούν τα βασικότερα στοιχεία του χαρακτήρα, αφορούν τον αθέατο στους πολλούς εσωτερικό κόσμο του ανθρώπου και επηρεάζουν τις πράξεις του, διαμορφώνουν δηλαδή τα άλλα δύο στοιχεία του χαρακτήρα, το *ἦθος* (συμπεριφορά) και το *εἶδος* (εξωτερική εμφάνιση). Καθώς τα παραπάνω τέσσερα χαρακτηριστικά είναι στενά συνδεδεμένα μεταξύ τους,

αρκεί έστω και ένα, σύμφωνα με τον Ψελλό, για να μας δώσει μια σχετικά καλή εικόνα του χαρακτήρα ενός ανθρώπου.

Σε άμεση συνάρτηση με την τελευταία παρατήρηση, το τρίτο κεφάλαιο του βιβλίου (*The unity of character in Psellos' Chronographia*, σσ. 55-78) ασχολείται με την συνέπεια του χαρακτήρα ενός ανθρώπου καθ' όλη την διάρκεια της ζωής του. Σύμφωνα με τον L., ο Ψελλός διακρίνει μία κεντρική αρετή ή αδυναμία ενός αυτοκράτορα, η οποία τον χαρακτηρίζει σταθερά από την γέννηση έως και τον θάνατό του, με μόνη ενδιάμεση διαφοροποίηση την μικρότερη ή μεγαλύτερη ένταση εμφάνισής της συνεπεία των εξωτερικών παραγόντων. Ο L. υποστηρίζει ότι βάσει αυτών των αρετών ή αδυναμιών ο Ψελλός επιλέγει τα διάφορα γεγονότα της αφήγησής του και δομεί ανάλογα τα επιμέρους κεφάλαια της *Χρονογραφίας* του, ακριβώς για να καταστήσει σαφείς στους αναγνώστες του τους χαρακτήρες των πρωταγωνιστών της αφήγησής του.

Δεδομένου ότι ο Ψελλός εκτός από ικανός ιστορικός συγγραφέας υπήρξε και ένας από τους σημαντικότερους φιλοσόφους της βυζαντινής περιόδου, στο τέταρτο κεφάλαιο (*Platonic Personality*, σσ. 79-112) ο L. θέτει τα συμπεράσματα της προηγηθείσας ανάλυσής του υπό το πρίσμα και της φιλοσοφικής σκέψης του Ψελλού, όπως αυτή αποτυπώνεται στα αντίστοιχα έργα του. Έτσι, η διάκριση ανάμεσα στον εσωτερικό και τον εξωτερικό άνθρωπο του δευτέρου κεφαλαίου του βιβλίου εκτιμάται εδώ ως νεοπλατωνική απήχηση, ενώ η απουσία από την *Χρονογραφία* της αριστοτελικής θέσης ότι μπορεί κάποιος να γνωρίζει τί είναι σωστό να πράξει, αλλά να μην το κάνει (αδυναμία βούλησης), σημειώνεται ως απόδειξη για το ότι ο Ψελλός περιγράφει τους χαρακτήρες των πρωταγωνιστών της αφήγησής του έξω από την αριστοτελική επιρροή.

Στο πέμπτο κεφάλαιο (*Rhetorical Creation*, σσ. 113-141) ο L. αναδεικνύει την ρητορική διάσταση της *Χρονογραφίας* σε σχέση με το θέμα που τον απασχολεί, υπογραμμίζοντας την επιρροή των εγκωμίων στην δομή των κεφαλαίων και την χρήση συγκεκριμένων ρητορικών τεχνασμάτων.

Στο έκτο κεφάλαιο με τον εύγλωττο τίτλο «*Historical Manipulation*» (σσ. 143-166) ερμηνεύεται η παρουσίαση του χαρακτήρα των συγκεκριμένων προσώπων της *Χρονογραφίας* υπό το πρίσμα των προσωπικών σχέσεων και αισθημάτων του Ψελλού προς αυτούς, στο δε έβδομο κεφάλαιο (*The use of classical literature to build character*, σσ. 167-191) εξετάζεται ο κλασικισμός του Ψελλού, η χρήση δηλαδή έργων της κλασικής γραμματείας και δη του Πλουτάρχου στην περιγραφή των χαρακτήρων.

Τα βιβλίο ολοκληρώνεται με το κεφάλαιο «*Conclusion: unparalleled lives*»

(σσ. 193-206), στο οποίο ο L. συνοψίζει ως βασικό συμπέρασμα της έρευνάς του ότι οι χαρακτήρες των αυτοκρατόρων στην *Χρονογραφία* του Ψελλού είναι μοναδικοί και ως εκ τούτου δεν υπόκεινται σε μεταξύ τους σύγκριση, ανάλογη με αυτή του Πλουτάρχου στους *Παραλλήλους Βίους*, εφόσον κάθε βυζαντινός αυτοκράτορας είναι μοναδικός, πέρα και πάνω από όλους.

Ήδη από τον τίτλο του βιβλίου καθίσταται σαφές ότι η μελέτη του L. εστιάζει αποκλειστικά στην λογοτεχνική διάσταση της *Χρονογραφίας* και συγκεκριμένα στην αποτύπωση των χαρακτήρων μέσα στην αφήγηση του Ψελλού· με ποια κοινή βάση γίνεται αυτό και πώς λειτουργεί αφηγηματικά μέσα στο ίδιο το κείμενο. Όπως φάνηκε από την προηγούμενη σύντομη παρουσίαση του περιεχομένου, ο L. χρησιμοποιεί πολλές και διαφορετικές προσεγγίσεις για να φωτίσει όσο το δυνατόν καλύτερα το θέμα του. Οι παρατηρήσεις του, λιτά διατυπωμένες, είναι πραγματικά ενδιαφέρουσες και οδηγούν σε σημαντικά συμπεράσματα για τον τρόπο με τον οποίο συνέθεσε ο Ψελλός την *Χρονογραφία* του και το πώς αυτό το τόσο ιδιαίτερο έργο συνδέεται με την υπόλοιπη εργογραφία του, αλλά και την ευρύτερη βυζαντινή γραμματεία. Στις βασικές αρετές του βιβλίου οπωσδήποτε θα ενέτασσα και την συσχέτιση της *Χρονογραφίας* με την φιλοσοφική σκέψη του Ψελλού στο τέταρτο κεφάλαιο, το οποίο κατά την γνώμη μου αποτελεί το πιο ενδιαφέρον τμήμα του βιβλίου.

Ακολουθούν δύο ακόμη επισημάνσεις:

Η πρώτη είναι ότι τα επιμέρους κεφάλαια της μελέτης δίνουν σε αρκετές περιπτώσεις την αίσθηση μιας μεγαλύτερης αυτονομίας από αυτήν που θα απαιτούσε η ένταξή τους σε ένα ενιαίο βιβλίο, καθώς λείπουν συχνά οι απαραίτητες εσωτερικές συνδέσεις μεταξύ τους, δεν αποφεύγονται οι επαναλήψεις επιχειρημάτων και συγκεκριμένων χωριών από βυζαντινά κείμενα, ενώ –σπανιότερα– το ίδιο ζήτημα συζητείται σε δύο κεφάλαια και με διαφορετικό τρόπο, γεγονός που μπερδεύει τον αναγνώστη ως προς το ποια είναι τελικά η θέση του συγγραφέα. Αναφέρω ένα παράδειγμα: Στο δεύτερο κεφάλαιο γίνεται ειδική αναφορά στο υπ. αρ. 96 ποίημα του Ιωάννη Μαυρόποδα (έκδ. Lagarde), την γνωστή επιστολή του Ψελλού προς τον Μαχητάριο (έκδ. Σάθα) και το προοίμιο της *Σύνοψης Ιστοριών* του Ιωάννη Σκυλίτζη (έκδ. Thurn), τα οποία σύμφωνα με τον L. συνδέονται με την *Χρονογραφία* ή ακριβέστερα, έχουν επηρεάσει άμεσα την τελική της μορφή. Όσον αφορά ειδικότερα το τρίτο κείμενο, ο L. υιοθετεί την επικρατούσα σήμερα άποψη ότι η κριτική του Σκυλίτζη αφορά την *Ιστορία Σύντομο* του Ψελλού (και όχι την *Χρονογραφία* του) και σημειώνει: «He (δηλ. ο Ψελλός) is aware of Skylitzes' criticism against his previous work (δηλ. την *Ιστορία*

Σύντομο) and that of others and he has decided to answer this criticism with the *Chronographia*» (σ. 24). Όταν, όμως, στο έκτο κεφάλαιο επανέρχεται στο ίδιο θέμα (βλ. σσ. 143-147), χωρίς να σημειώνει ότι τον έχει απασχολήσει και πριν, η θέση του είναι πιο μετριοπαθής: «Psellos may have written the *Chronographia* in response to criticism of the *Historia Syntomos*» (σ. 147)¹.

Η δεύτερη επισήμανσή μου αφορά την βασική θέση του L. (διατυπώνεται στο τρίτο κεφάλαιο και επανέρχεται σταθερά στην συνέχεια) ότι όλοι οι αυτοκράτορες στην *Χρονογραφία* διακρίνονται από ένα και μόνο στοιχείο του χαρακτήρα τους, είτε πρόκειται για αρετή είτε για αδυναμία τους. Κατά την γνώμη μου, η θέση αυτή, έτσι όπως απόλυτα διατυπώνεται, αδικεί την πολύπλευρη ανάλυση πολλών χαρακτήρων από τον Ψελλό και επί της ουσίας δεν προκύπτει άμεσα από την ίδια την *Χρονογραφία*.

Ανεξάρτητα από όλα αυτά, πάντως, η μελέτη του L. είναι μια αξιοπρόσεκτη ερευνητική δουλειά που εμπλουτίζει την οπτική μας για την *Χρονογραφία* του Ψελλού, το κλασικό αυτό αριστούργημα της βυζαντινής γραμματείας, και η έκδοσή της είναι ιδιαίτερα καλοδεχούμενη.

ΕΙΡΗΝΗ-ΣΟΦΙΑ ΚΙΑΠΙΔΟΥ
Πανεπιστήμιο Πατρών

1. Προσωπικά, από τα τρία κείμενα και την ανάλυση του L. στο δεύτερο κεφάλαιο εκτιμώ ως πιθανή την σύνδεση της *Χρονογραφίας* μονάχα με το ποίημα του Μαυρόποδα, δεδομένου ότι στο υπό συζήτηση χωρίο της *Χρονογραφίας* έχουμε και άμεση προοφώνηση (φίλιπτε πάντων άνδρών VI, 73,6 έκδ. Reinsch) με την οποία ο Ψελλός απευθύνεται και αλλού στον Μαυρόποδα [αν και θα μπορούσε για τον ίδιο ακριβώς λόγο να εννοείται και ο Κωνσταντίνος Λειχούδης βλ. το σχετικό σχόλιο στο D.-R. REINSCH, *Michael Psellos, Leben der byzantinischen Kaiser (976-1075). Chronographia*, Berlin-München-Boston 2015, 827]. Αν δεχτούμε ότι η *Σύνοψη Ιστοριών* γράφεται τα έτη 1059-1071 (βλ. Ε.-Σ. ΚΙΑΠΙΔΟΥ, *Η Σύνοψη Ιστοριών του Ίωάννη Σκυλίτζη και οι πηγές της (811-1057). Συμβολή στη βυζαντινή ιστοριογραφία κατά τον ΙΑ΄ αιώνα*, Αθήνα 2010, 125-136) θεωρητικά θα μπορούσε ο Ψελλός να την έχει υπόψη του. Το να μπαίνει, ωστόσο, στον κόπο να απαντήσει στην κριτική του Σκυλίτζη το θεωρώ αρκετά απίθανο ενδεχόμενο, δεδομένης αφενός της ιδιοσυγκρασίας του Ψελλού και αφετέρου της μάλλον απαρατήρητης πορείας που διήνυσε ο Σκυλίτζης όσον αφορά τους συγχρόνους του.